

8. Fromm J. Zdorovoe obshchestvo [Tekst] / Je. Fromm. – M.: Astrel', 2011. – 448 s.

9. Jeko U. Ot Interneta k Guttenbergu: tekst i gipertekst [Jelektronnyj resurs] / U. Jeko. – Rezhim dostupa: <http://www.philosophy.ru/library/eco/internet.html>.

10. Jeko U. Otsutstvujushhaja struktura. Vvedenie v semiologiju [Tekst] / U. Jeko. – Spb.: TOO TK «Petropolis», 1998. – 432 s.

11. Fiske J. Introduction to communication studies [Text] / J. Fiske. – New York: Routledge, 2002. – 203 p.

12. Hodkinson P. Media, Culture and Society: An Introduction [Text] / P. Hodkinson. – London: SAGE, 2016. – 344 p. – media and cultural identities.

13. Jenkins H. Confronting the challenges of participatory culture: media education for the 21st century [Text] / H. Jenkins. – Massachusetts Institute of Technology, 2009. – 129 p.

14. Jenkins H. Convergence Culture: Where Old and New Media Collide [Text] / Jenkins H. – New York: New York University Press, 2006. – 308 p.

15. Kellner D. Media Culture: Cultural Studies, Identity and Politics Between the Modern [Text] / D. Kellner. – New York: Routledge, 1995. – 357 p.

16. Ong W. J. Orality and Literacy: 30th Anniversary Edition [Text] / W. J. Ong. – New York: Routledge, 2012. – 233 p.

17. Postman N. Redefining the Value of School [Text] / N. Postman. – New York: Vintage books, 1995. – 209 p.

18. Rushkoff D. Program or be programmed. Ten Commands for a Digital Age [Text] / D. Rushkoff. – New York: OR Books, 2010. – 149 p.

Fedorova I. I., PhD, Professor of the Department of Philosophy, NTUU «KPI them Igor Sikorsky» (Ukraine Kyiv), Irina.I.Fedorova@gmail.com

Stetsura K. O., PhD, lecturer of the Department of Philosophy, NTUU «KPI them Igor Sikorsky» (Ukraine Kyiv), kateryna.stetsura@gmail.com

Socio-creative strategies of mediaculture in philosophical interpretation: from culture industry to the control panel of civilization

The article investigates the critical milestones in the development of modern approaches to understanding mediaculture as socio-creative phenomenon. The logic of social development embodied in the theoretical explication of media varied roles in the socio-cultural processes is revealed. It passed the path from critical-apocalyptic attitude to some mediaculture innovations to singing out the subject of mediaculture practices as a socially significant. A range of theoretical understanding stretched from detection of the subject's decisive role in the implementation of suggestive possibilities of media texts to the formation of modern scientific discourse, which exhibits the idea of participatory mediaculture's opportunities and their use for constructive change in society. Summed up that socio-creative strategies of mediaculture embody contradictions of specific historical social circumstances. It is a framework condition for human practices, but at the same time determined by the ideas of their creators and may be somewhat modified by them, serves as an ideological control panel of civilization development.

Keywords: media, mediaculture, participatory culture, convergence culture, culture industry, semiotics.

* * *

УДК 14:340.12](100+477)«19/20»

Хвойницька Х. М.,
кандидат філософських наук, асистент кафедри
філософії, Львівський Національний університет
«Львівська Політехніка» (Україна, Львів), khrystyna81@gmail.com

УКРАЇНСЬКІ МИСЛИТЕЛІ ХІХ–ХХ СТ. ПРО ПРИРОДНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДЕРЖАВИ

Розглядається особливості трактування засад правової та демократичної держави українськими мислителями ХІХ–ХХ ст. крізь призму незмінних, базових законів природного права. Метою статті є висвітлення законів розвитку суспільства українськими філософами крізь ідею природного права, як основоположної його складової. Для виконання даної мети було застосовано історико-порівняльний, діалектичний та метод системного аналізу, які допомогли у пошуку джерел розвитку історико-філософського знання та порівняльного аналізу у процесі дослідження основних ідей природного права. Провідна увага зосереджується на природно-правових ідеях, видатних представників української філософії ХІХ–ХХ ст. Досліджено праці Й. Шада, М. Гулака, М. Драгоманова, І. Франка, М. Грушевського та виокремлено своєрідність трактування мислителями природного права,

як необхідної складової для побудови гідної держави, котра обатиме про реалізацію демократичних прав і свобод своїх громадян. Робиться висновок, що ідея природного права у творчості українських мислителів пов'язується з обстоюванням національної ідентичності людини, із захистом гідності, честі, права на власну історію, рідну мову та ідеєю народоволоддя.

Ключові слова: природне право, Й. Шад, М. Гулак, М. Драгоманов, І. Франко, М. Грушевський, свобода, розум, закон, правова держава.

Українська держава з давніх давен тяжіла до демократизму та вічевого укладу керівництва. Протягом усієї нашої історії яскраво проглядаються природно-правові засади, які завше визнавалися основою державо- та правотворення. І до сьогодні природне право є певним еталоном, який маючи в собі одвічні вищі правові норми прагло боротись із антигуманністю та антидемократизмом держаних законів та норм. Значна низка українських науковців досліджують дане питання, розкриваючи приховані історією підвалини природного права, зокрема П. Берко [1], М. Патей-Братасюк [6], М. Альчук, О. Прицак [7], В. Шкода [10], І. Огородник [5], Б. Карнаух [3], С. Сливка [8], проте все ще залишається потреба у її подальшому вивченні.

Мета статті – висвітлення законів розвитку суспільства українськими філософами крізь ідею природного права, як основоположної його складової.

Друга половина ХІХ – поч. ХХ ст. стало для України часом випробувань, в першу чергу в питанні нашої незалежності. Проте більшість видатних українських мислителів навіть не наважувалось заявляти про можливість тотального суверенітету, а лише автономного регіону в межах федерації. Та не дивлячись на ці несміливі спроби майже всі представники української освіченої еліти були великими прихильниками демократії, свободи людини та можливості кожного індивіда реалізувати свої вроджені природні права.

Проблема прав людини, особливо права на свободу та роль його в житті людини, були предметом особливої уваги професора Харківського університету Йоана Баптиста Шада (1758–1834). Німець за національністю, прихильник вчення Канта, Фіхте і Шеллінга, він приїхав на запрошення графа Потоцького у новостворений Харківський університет, де до 1816 р. викладав курс логіки й популяризував німецьку класичну філософію. Й. Шад як прихильник Канта визнавав розвиток природи, людини і суспільства. Людина, на його думку, проходить у процесі розвитку три етапи: тваринний, природний і моральний, де перехід від одного до іншого етапу зумовлюється суспільним середовищем. Вищим законом розвитку суспільства професор вважав закон свободи. Суть цього закону, на думку Й. Шада, полягає в тому, що людина має абсолютну свободу, вона здатна володіти собою, спонукати себе до таких дій, до яких її не можуть змусити жодні зовнішні сили. Критично сприймаючи договірну теорію походження держави, Й. Шад був прихильником ідеї природного права, виводив походження держави з розумної людської природи.

З природним правом як законом абсолютної свободи, що є вродженим і вічним, Й. Шад пов'язував законодавство і форму правління у державі – вони повинні відповідати розумній людській природі. Якщо закони держави суперечать розуму, або вони нав'язані людині насильно, супереч їй волі, то вона в такій державі втрачає гідність розумної істоти, перестає бути людиною, втрачає свободу і стає рабом. Рабство суперечить природному праву, воно є вищою формою насильства, адже відбирає в людини головну засаду природного права – свободу. У рабстві людина стає річчю, що суперечить її розумній природі, тому не узгоджується з природним правом.

Розумна природа людини, її природні права і закони, на думку Й. Шада, визначають закони суспільства, право кожної людини досягати призначеної їй природою вищої мети. З цього випливає осуд професором усіх форм деспотичного устрою, вимога свободи совісті, думки, заборони рабства. Ліквідація рабства і досягнення свободи можливе через пропаганду ідей природного права, правову освіту, самовдосконалення людини, що на думку Й. Шада, вплине на вдосконалення законодавства, стане основою прогресивного розвитку суспільства [5, с. 77].

У книзі «Теорія нації», за яку професора звільнили з посади і змусили покинути Харків і Росію назавжди, Й. Шад обґрунтував думку, що в основі прогресивного розвитку людства лежить різноманітність, навіть протилежні риси національного життя. Усі нації відмінні між собою рівнем культури, звичаями, кліматичними умовами, різними тілесними й розумовими здібностями. Розмаїття в природі і в людському роді відображає розмаїття джерел життя і прагнень, з яких виникає гармонія і досконалість. Єдність і боротьба протилежностей, за Гегелем, є джерелом змін, джерелом розвитку й поступу, тому будь-яке прагнення до досконалості згасає, коли зникає відмінність між націями. Нація, яка добровільно підкоряється іншій, занепадає і наражається на небезпеку зникнення. Отже, Й. Шад мав сміливість писати не лише про природне право на свободу кожної людини, а й кожної нації, що аж ніяк не могло сподобатися самодержавній владі. Ще більше невдоволення викликали переконання професора в тому, що кожна людина (і нація) через освіту повинна не тільки самовдосконалюватись, а й усвідомити своє природне право на вільний розвиток і всі інші громадянські свободи.

Відомо, що у самоправній державі, де усі права уособлював цар-імператор, зазнавала гоніння й піддавалася репресіям будь-яка інша думка. Жорстоко покарані декабристи (1825), ще раніше засланий у Сибір О. Радішев, що наслідився загарувати ганебне кріпацтво. В Україні було розгромлене Кирило-Мефодіївське братство, організатори якого, спираючись на християнське вчення, прагнули утвердити вільне життя кожного народу на своїй Богом даній землі. Безпосередньо до теорії природного права звернувся активний член Братства Микола Гулак (1822–1899) юрист за освітою, (закінчив юридичний факультет Дерптського університету). Прихильник Просвітництва, М. Гулак рішуче виступає проти кріпосництва, називає його «безумовним рабством», що породжує «гнітючі картини сучасного бузвівства», як цитують його дослідники [4, с. 87].

У праці «Юридичний побут поморських слов'ян» учений аналізує генезис самодержавного ладу. Він зауважує, що природним для слов'янських народів було право приватної власності, після знищення якої селяни опинилися в рабстві, що є для слов'янських народів неприродним і ганебним, адже «мерзенний торг невольниками зробився загальною буденністю». Кріпацтво протиприродне і антигуманне, бо воно позбавляє людей батьківщини. У стародавніх слов'ян, стверджував М. Гулак, захищав вітчизну лише той, хто мав землю. Ось чому позбавляти селян землі – це те ж саме, що позбавляти їх батьківщини.

Право власності на землю, яке для слов'ян є природним і священним, М. Гулак переносить у вимріяну кирило-мефодіянями загальнослов'янську демократичну федерацію. Вона повинна бути організована на зразок природних правових відносин стародавніх слов'ян, коли не було великих землевласників-магнатів, а земля була справедливо розподілена між членами громади, і громада контролювала норми землекористування.

С. Кримський і М. Кратко пишуть, що з позицій теорії природного права розглядає М. Гулак генезис форм державності у слов'ян, він вважає, що центральним інститутом політичного існування стародавніх слов'ян було місто і з ним була пов'язана й влада князя. Проте, «Будівля державного устрою» у слов'ян сформувалася «із двох начал» – з начала патріархального і начала демократичного. З патріархального начала виникла родова влада князів; з демократичного – устрій общин та федеративного союзу республік». У проектах майбутнього державного устрою М. Гулак виходив із ідеї оновлення природної для слов'ян общинної демократії, спираючись на теорію природного права, і саме з цих позицій аналізував генезис князівської влади. Слов'яни розцінювали князя як родового старшину, що має високий моральний авторитет, вони не робили його великим землевласником. «Народ вибирав князя, – пише М. Гулак, – народ же мав право скинути недостойного. Згідно природного права обирати й змінювати володаря учений доходить висновку про незаконність самодержавства в Росії [4, с. 88].

У другій половині XIX – на початку XX ст. в Україні концепцію природного права використовують теоретики правової держави (М. Драгоманов, І. Франко, М. Грушевський). Основна філософсько-правова проблема сформульована у їх спадщині як співвідношення прав особи та прав нації, а також правової держави. Відвертим прихильником теорії природного права виступає Михайло Драгоманов (1841–1895), який вважав, що людина від народження має право на життя, на особисту недоторканність і свободу. В основі теоретичних засад конституціоналізму мислитель поставив гармонійне поєднання теорії природного права про пригарт особи над державою та ідеєю формування держави на засадах політичної свободи, яку трактує як систему гарантій природних прав і свобод людини. Мова йде про ставлення до прав і свобод людини, їх розуміння, усвідомлення умов реалізації й захисту як до специфічних витоків і виражень історичної спадщини народу, його традицій, цінностей, культури та умов життя. У цьому контексті Драгоманов визначає сутність, силу і значення нації (народу) як єдиного носія й охоронця цієї спадщини та заохочує до збереження й розвитку цієї спільноти. Він перший серед мислителів свого часу заговорив про державу як засіб забезпечення нації, висловивши конкретну мету і причини створення держави, що забезпечить можливості опанування людиною своїх природних прав і свобод.

У філософсько-правовій творчості Іван Франко (1856–1916) дотримується концепції природного права, яке гарантує свободу особистості і народу (нації). Національну самостійність він розглядав як суспільно-політичний ідеал, як нічим, крім розуму, не обмежене, повнокровне життя людини і нації та їх постійний розвиток.

У статті «Свобода і автономія» (1907) І. Франко висловлював думку, що, незважаючи на великодержавну політику царизму, «інокородці» в російській імперії в силу свого геополітичного стану, «відмінності землі й клімату будуть перти до заховання своєї відрубності, до своїх окремих прав і інституцій, відповідних до їх способів життя та спеціальних родів господарства, будуть жадати собі автономії» [10, с. 442–448].

Найбільш доцільною системою управління в Росії І. Франко вважав федералізм і пов'язану з ним децентралізацію. Він накреслював риси громадянського суспільства, зазначаючи, що ««майбутній устрій... буде базуватись на якнайширшій самоврядуванні общин, повітів і країв, складених з вільних і

поєднаних між собою вільною федерацією, що ґрунтується на солідарності інтересів» [10, с. 444].

Уявляючи майбутню автономію як автономію земельну, український мислитель робить висновок, що вона мусить «опиратися повні на основах горожанської свободи», тому головне не інтереси мас, а «повна політична воля і рівність кожної людської одиниці, забезпечення її людських прав» [10, с. 447]. Автономію національності, тобто незалежність України, І. Франко підпорядковує громадянським свободам, – свободі людини, її внутрішнього світу, думки бо «на основі людських прав» – «на тій основі автономія національності» [10, с. 447]. Домінує тут, як бачимо, необхідність розв'язання проблем свободи особи, її природних прав, а на цій основі можливе розв'язання й національної проблеми.

Історію суспільства Михайло Грушевський (1866–1934) трактує як історію розвитку людського духу, національного духу народу насамперед. Він обстоював ідеї національної державності, пріоритету прав людини над правами держави, переважання прав нації над правом особи, визнання людини як самостійної цінності. Йому належить ідея закономірного, природного прагнення народу, який усвідомив себе нацією, до створення незалежної держави.

М. Братасюк, зокрема, переконана, що «Третій і Четвертий Універсали Центральної ради, до написання яких доклався М. Грушевський, нинішня чинна Конституція України розвинули природно-правову традицію в нашій правовій культурі, започатковану українським народом понад тисячоліття тому» [6, с. 126]. Можна ствердити, що М. Грушевський продовжував і утверджував у своїх наукових дослідженнях і суспільно-політичній діяльності ідеї демократизму, народолюбного українського духу, які були визначальними у «громадівців», насамперед М. Драгоманова. Видатний історик вважав інститут прав і свобод людини найважливішим і невідмінним засобом державотворення. Це стосується також розуміння прав людини, особливо ж розуміння федерації, яка як інститут політичної організації суспільства теоретично представлена на основі непорушності прав і свобод людини. Демократія, за Драгоманова, починається з самоуправління і виростає до федерації. На такій основі розвивав М. Грушевський свої ідеї народовладдя, бо «інтерес трудового народу – найвищий закон всякої громадської організації». У вступній лекції у Львівському університеті 1894 р. учений утвердив цю думку, наголосивши, що «устрій державний по всі часи цікавий нам переважно тим, оскільки він впливає на стан народу, оскільки сам підпадає під вплив громади й оскільки відповідає її бажанням і змаганням» [7, с. 52]. У цих словах проглядається прихильність М. Грушевського до ідей демократизму Б. Спінози суспільного договору Ж.–Ж. Руссо.

Підсумовуючи слід зазначити, що ідея природного права у творчості українських мислителів, членів Кирило–Мефодіївського братства та громадського руху пов'язується з обстоюванням національної ідентичності людини, із захистом гідності, честі, права на власну історію, рідну мову, з ідеєю народовладдя тощо. Природне право у представників української філософії XIX – поч. XX ст. постає вищим законом розвитку суспільства, законом свободи, споконвічним правом на приватну власність, таким, що різко засуджує антигуманність та кріпацтво, і активно сприяє побудові правової держави та реалізації власних прав та свобод.

Список використаних джерел

1. Берко П. Нова парадигма української філософії / П. Берко. – Львів, 2003. – 300 с.
2. Возняк С. Філософська думка України: імена та ідеї / С. Возняк, Ю. Голянич, Ю. Москаленко. – Івано–Франківськ, 2003. – 135 с.
3. Карнаух Б. Взаємодія моралі та права у світлі проблеми етичності природного права / Б. Карнаух // Філософські обрії. – 2008. – №19. – С.250–260.
4. Кримський С. Б. Ідейно–філософські основи творчості М. І. Гулака / С. Кримський, М. Кратко // Філософська думка. – 1984. – №6. – С.84–90.
5. Огородник І. Українська філософія в іменах / І. Огородник, М. Русин; за ред. М. Ф. Тарасенка. – К.: Либідь, 1997. – 327 с.
6. Патеї–Братасюк М. Антропоцентрична теорія права: навч. посіб. / Марія Патеї–Братасюк. – К., 2010. – 394 с.
7. Прицак О. Історіософія Михайла Грушевського / Омелян Прицак // Грушевський М. Історія України Русі: в 11 т., 12 кн. – К.: Наукова думка, 1991. – Т.1. – С. XL–LXXXIII.
8. Сливка С. С. Українська національна філософія права: антологічний ракурс / С. С. Сливка. – Львів: Воля, 2001. – 168 с.
9. Франко І. Свобода і автономія // Іван Франко. Зібрання творів: у 50 т. / Іван Франко. – К.: Наук. думка, 1985. – Т.45. – С.442–448.
10. Шкода В. В. Вступ до правової філософії / В. В. Шкода. – Х.: Фоліо, 1997. – 221 с.

References

1. Berko P. Nova paradigma ukraïnskoï filosofii / P. Berko. – Lviv, 2003. – 300 s.
2. Voznyak S. Filofofska dumka Ukrainy: imena ta ideï / S. Voznyak, U. Golyanych, U. Moskalenko. – Ivano–Frankivsk, 2003. – 135 s.
3. Karnauh B. Vzaemodiya morali ta prava u svitli problemy ekzystentcii pryrodnoho prava / B. Karnauh // Filofofski obrii. – 2008. – №19. – S.250–260.
4. Krymskyj S. B. Ideyno–filofofski osnovy tvorchoosti M. I. Gulaka / S. Krymskyj, M. Kratko // Filofofska dumka. – 1984. – №6. – S.84–90.
5. Ogorodnyk I. Ukrainska filosofia v imenah / I. Ogorodnyk, M. Rusyn; za red. M. F. Tarasenska. – K.: Lybid, 1997. – 327 s.
6. Patej–Bratasyuk M. Antropocentrychna teoriya prava: navch. pos. / Marija Patej–Bratasyuk. – K., 2010. – 394 s.
7. Pricak O. Istoriosofia Myhayla Grushevskogo / Omelyan Pricak // Grushevskyj M. Istorija Ukrainy Rusy: v 11 t., 12 kn. – K.: Naukova dumka, 1991. – T.1. – S. XL–LXXXIII.
8. Slyvka S. S. Ukrainska nacionalna filosofia prava: antologichnyj rakurs / S. S. Slyvka. – Lviv: Volya, 2001. – 168 s.
9. Franko I. Sviboda i avtonomia // I. Franko. Zibrannya tvoriv: u 50 t. / Ivan Franko. – K.: Nauk. dumka, 1985. – T.45. – S.442–448.
10. Shkoda V. V. Vstup do pravovoi filosofii / V. V. Shkoda. – H.: Folio, 1997. – 221 s.

Khvoynytska Kh. M., PhD in Philosophy, Assistant, Chair of Philosophy, Lviv National Polytechnic University (Ukraine, Lviv), khrystyna81@gmail.com

Ukrainian thinkers of the XIX–XX centuries on the natural law of foundations of the state

The characteristic of interpretation of foundations of the law and democratic state by Ukrainian thinkers of the XIX–XX centuries through constant fundamental natural laws is considered. The purpose of the article is the coverage of the laws of social development by Ukrainian philosophers through the idea of the natural law as its fundamental component. In order to accomplish this purpose the historical and comparative, dialectical and method of system analysis have been applied, that helped in the search of sources of development of historical and philosophical knowledge and comparative analysis in the process of researching the main ideas of the natural law. The leading attention focuses on the natural law ideas of the prominent representatives of Ukrainian philosophy of the XIX–XX centuries. The works by Y. Shad, M. Hulak, N. Drahomanov, I. Franko, M. Hrushevskiy have been studied and the originality of interpretation of the natural law by the thinkers as a necessary component to building a decent state, which will take care of the realization of democratic rights and freedoms of its citizens has been highlighted. The conclusion is that the idea of the natural law in the works of Ukrainian thinkers is associated with assertion of the national identity of the person, with protection of dignity, honour, right to its own history, native language, and the idea of democracy.

Keywords: natural law, I. Shad, M. Hulak, J. M. Dragomanow, I. Franko, M. Grushevsky, freedom, intellect, jus, legal state.

* * *